

ARİF AKBAŞ

**XIX. YÜZYIL RUS ORYANTALİZMİ
VE ORTA DOĞU**

Sosyologca Kitapları / 110

Arif Akbaş / XIX. Yüzyıl Rus Oryantalizmi ve Orta Doğu

Sosyologca Kitapları Genel Yayın Yönetmeni ve Dizi Editörü:
Ertan Eğribel - Yüksel Yıldırım

Sorumlu Genel Yayın Yönetmeni: İbrahim Horuz

Kapak Tasarım: E&M

Mizanpaj: R. Tanyeri

Baskı ve Cilt:

Md Ofset Matbaacılık Zeytinburnu-İstanbul
Sertifika No: 50194

1. Baskı: Haziran 2024

ISBN: 978-625-94782-1-0

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 47410

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Yeni Alan Yayıncılık'a aittir.
Doğu Kitabevi Yeni Alan Yayıncılık'ın yayın markasıdır.

Doğu Kitabevi
www.dogukitabevi.com
İslambey Caddesi, 102-104B Eyüpsultan İstanbul
Tel.: 0 212 527 29 26
bilgi@dogukitabevi.com

ARİF AKBAŞ

XIX. YÜZYIL RUS ORYANTALİZMİ VE ORTA DOĞU

Arif Akbaş, (d.1979 İstanbul) Türk eleştirmen řair/ yazar. 2005 yılında Ahmet Yesevi Üniversitesi Hukuk-Felsefe Fakóltesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Trakya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde yüksek lisans yaptı. Marmara Üniversitesi Ortadoęu Sosyolojisi ve Antropolojisi bölümünde doktorasını tamamladı. 2005-2014 arası Türkiye İstatistik Kurumunda memur olarak çalışmıştır. 2014 yılından bu yana Cumhuriyet Üniversitesinde Dr. Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır. İlk şiirini 1995 yılında yayımladı. 1998-2000 yılları arasında arkadaşlarıyla birlikte şahdamar dergisini çıkardı. Çeşitli gazetelerde (Radikal, Yeniřafak, Star) kitap eleşitirleri yapmaktadır. 1995 ile 2010 arasında yayımlanan bazı kitapları: Kayıp Ülke Hakasya/ şiirler (Yalnız Göz Yayınları, Edirne 1995) Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Sosyal ve Ekonomik Dönüřüm (Bilimsel kitap; Kum Saati, İstanbul 2012) Aysız Karamlık ya da Rüyaların Söyledikleri/ şiirler (YGY, Edirne 2012) Postkolonyalizm Denemeleri ve Diğer Yazılar (YGY, Sivas 2014.) Ayrıca; “Dergâh”, “Virgöl”, “Yediiklim” ve “Gerçek Hayat” dergilerinde de bir süre yazmıştır. Yazarın sosyoloji alanında birçok makalesi bulunmaktadır. Bu kitap, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'nde Prof. Dr. Okan Yeşilot'un danışmanlığında hazırlanan “XIX. Yüzyıl Rus Oryantalizmi'nde Orta Doğu” başlıklı tezin genişletilmiş ve kitap formuna dönüştürölmüş halidir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
SUNUŞ.....	IX
GİRİŞ.....	XI

BİRİNCİ BÖLÜM RUS ORYANTALİZMİ

1.1. Oryantalizm Kavramı ve Temsil Biçimleri.....	35
1.2. Rus Oryantalizminin Doğu, Yakındoğu, Uzakdoğu, Orta Doğu, Batı Kavramlarının Etimolojik Kökeni ve Konumlanması.....	48
1.3. Rus Oryantalizmine Umumi Bir Bakış.....	56
1.3.1. Başlangıç Döneminde Doğu Hakkında Bilgi ve Kaynakların Doğası.....	71
1.3.2. Alman Şarkiyatçılığı ile Benzerlikleri ve Farkları.....	79
1.3.3. Fransız Şarkiyatçılığı ile Benzerlikleri ve Farkları.....	86
1.3.4. İngiliz ve Amerikan Ekolü ile Mukayesesi.....	96
1.3.5. Türk Oryantalizmi ile Benzerlikler ve Ayrılıklar.....	119
1.4. Emperyalist Rus Oryantalist Merkezleri:	
Akademik, Askeri ve Misyonerlik Kurumları.....	132
1.4.1. Çar Petro'nun Reformları ve Doğu Bilgisi Çalışmaları.....	134
1.4.2. İmparatorluk Bilimler Akademisi.....	143
1.4.3. İlk Çabalar: Doğu Dillerinin Öğrenimi ve Öğretimi.....	148
1.4.4. Diplomatik ve Askeri Kurumların Şarkiyatçılığa Katkısı.....	156
1.4.5. Maneviyatçı Misyonerlik Okulları ve Etkinlikleri.....	170
1.4.6. Batı Avrupalı Oryantalistlerden Tercümeler.....	179
1.4.7. Moskova'da Oryantal Çalışmaların Oluşumu ve Gelişimi (Moskova Üniversitesi).....	184
1.4.8. Dorpat Üniversitesi'nde Oryantalizm Çalışmaları.....	190
1.4.9. Vilnius Üniversitesi'nde Oryantalizm Çalışmaları.....	194
1.4.10. Ukrayna'da Oryantalizm (Kiev-Mohyla Akademisi, Kiev Üniversitesi, Kharkov Üniversitesi, Rişelyevskiy Yüksekokulu).....	196
1.4.11. Kazan Merkezli Oryantalist Çalışmalar.....	209
1.4.12. St. Petersburg Bilimler Akademisi ve Asya Müzesi.....	216
1.5. Rus Şarkiyatçılığının Etkinlik Alanı.....	221
1.6. Çarlık Rusya'sının Doğu Siyaseti ve Sömürgecilik.....	226

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL RUSYA’SINDA ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ İNCELEMELERİ

2.1. Rus Oryantalizmine Göre Doğu İçindeki Farklılıklar ve Halklar.....	239
2.1.1. Kafkasya Çalışmaları.....	244
2.1.2. Orta Asya ve Türkistan Çalışmaları.....	251
2.1.3. Osmanlı ve Türkiyat Çalışmaları.....	272
2.1.4. İran ve İranoloji Çalışmaları.....	286
2.1.5. Afganistan Merkezli İncelemeler.....	318
2.1.6. Arap ve Arabistik Çalışmaları.....	337
2.2. XIX. Asır Rus Oryantalizmi ve Orta Doğu Konusunda	
Çalışma Yapan Bazı Şarkiyatçılar.....	398

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUS ORYANTALİZMİ VE ORTA DOĞU KONUSUNUN SORUNLARI

3.1. Rus Kültür ve Sanatında Orta Doğu İmgelemi.....	407
3.1.1. XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında Orta Doğu.....	427
3.1.2. XIX. Yüzyıl Rus Müzik Sanatında Orta Doğu.....	477
3.1.3. XIX. Yüzyıl Resim Sanatında Orta Doğu.....	486
3.1.4. XIX. Yüzyıl Mimarlık Sanatında Orta Doğu.....	501
3.2. Rus Oryantalizminin Bazı Yansımaları.....	508
3.2.1. Rus Şarkiyatçılığında Tarih Yazımı.....	509
3.2.2. Orta Doğu ve Gazetecilik.....	522
3.2.3. Orta Doğu ve Rus Arkeolojisi.....	529
3.2.4. Rus Siyaseti ve Orta Doğu.....	537
3.2.5. Orta Doğu ve Rus Coğrafyacılığı.....	545
3.2.6. Orta Doğuya Dair Rus Antropoloji Geleneği.....	551
3.2.7. Orta Doğu ve Rus Etnografyası.....	556
3.2.8. Yerli Oryantalistler ve Ceditizm.....	565
3.2.9. Rus Oryantalistlerin İslam’a Bakışları.....	577
3.2.10. XIX. Asır Rus Felsefesi ve Düşünce Hayatında Orta Doğu Meselesi.....	587
SONUÇ.....	593
KAYNAKÇA.....	630
EKLER.....	737

KISALTMALAR

Age. Adı geçen eser

AN SSSR Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi

AN. Akademiya Nauka (Bilimler Akademisi)

Ar. Arapça

Bkz. Bakınız

Böl. Bölüm

Bs. Baskı, basım

Bsa. Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya (Büyük Sovyet Ansiklopedisi)

C. Cilt

çev. Çeviren

D. Delo (Belge)

DİA. Diyanet İslam Ansiklopedisi

Drl. Derleyen

Ed. Editör

F. Fond (Fon/Arşiv Birimi)

Hız. Hazreti

L. Listok (Sayfa, yaprak)

MGU. Moskova Devlet Üniversitesi

Mü. Moskova Üniversitesi

Nu. Numara

Op. Opis (Dosya numarası)

PGU. Petersburg Devlet Üniversitesi

s. Sayfa

S. Sayı

TDK. Türk Dil Kurumu

trc. Tercüme

TTK. Türk Tarih Kurumu

vr. Varak

vs. Vesaire

yy. Yüzyıl

Sunuş

Başlangıç olarak öncelikle uzun bir sürecin sonunda meydana çıkmış olan bu çalışma için, isimlerini belirtmeden geçemeyeceğim kişilere buradan *şükranlarımı sunmak isterim. Özellikle bir bilim insanı olma yönünde ilerlerken; Marmara Üniversitesi, "Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü"nde tarafıma göstermiş olduğu ilgi ve emeği sebebiyle Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu ve Prof. Dr. Erol Özvar Hocalarıma teşekkür ederim. Yine doktora sürecimin ders aşamasında eğitimime katkı sunan; Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak, Prof. Dr. İbrahim Ertan Eğribel, Prof. Dr. Ali Coşkun, Prof. Dr. İdris Sarısoy, Doç. Dr. Ali Erken, Doç. Dr. Öğr. Üyesi. Özlem Uluç Küçükcan, Öğr. Gör. Dr. Bilgehan Alagöz, Öğr. Gör. Ayhan Yaşar, Prof. Dr. Ayhan Gençler, Doç. Dr. Selin Muzaffer Bölme ile Dr. Öğr. Üyesi Elif Uzunağaç, Dr. Öğr. Üyesi Gülcan İnalçık, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Akarslan gibi pek kıymetli hocalarımı da bu önsöz münasebetiyle adını bir kez daha zikretmiş olmaktan gurur duymaktayım. Tüm meşguliyetlerine rağmen kendilerine ulaştığımda tez izleme komitesinde yer almaktan memnuniyet duyacaklarını ifade etmiş olan Prof. Dr. İsmail Safa Üstün, Prof. Dr. Talip Küçükcan, Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu, Prof. Dr. Dinçer Koç, Prof. Dr. Kürşat Yıldırım, Doç. Dr. Ömer Kul ve Prof. Dr. Hasan Korkut Hocalarıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezimin kıymetli hocalarımdan onayından geçmiş olması kanaatimce büyük bir ayrıcalıktır. Türkiye’de akademik düzeyde oryantalizm konusu, Avrupa ve batı merkezçiliği nedeniyle oldukça popüler olmakla birlikte Rus oryantalizmi o kadar çok tanınmamaktadır. Rus oryantalizmi hakkında yapılan çalışmalar son derece azdır. Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusu neredeyse hiç işlenmemiştir denilebilir. Rus oryantalist disiplini dışında, eleştirel bir konumdan hareketle kendi ihtisas alanında olan Orta Doğu konusu ele alınmaya çalışılmıştır.*

Konuyu seçmemizin temel nedeni Rusların Orta Doğu’yu nasıl algıladığı, Orta Doğu ülkeleri hakkında niçin ve nasıl araştırmalar yapıldığı ve yapılan bu araştırmaların hangi amaçlarla kullanıldığını sorgulamak Rusların Orta Doğu’ya yaklaşım tarzlarının ne olduğu gibi sorulara cevaplar aramaktır. Bu çalışmayı nihayete erdirmemde *düşünceleri ve görüşleriyle katkı yapan pek kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Okan Yeşilot’a sonsuz teşekkür ederim. Yine tarafıma her daim desteğini esirgemeyen eşim Kadriye Akbaş’a teşekkür ederim. Son olarak*

çalışmamın tüm ilgililere yararlı olmasını dileriz.

Başarıyla tamamlamış olduğum bu araştırma, beni her daim desteklemiş olan annem Şerife Akbaş ile rahmetli babam Şerif Akbaş'a hediyemdir. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ile Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'ne katkıları nedeniyle teşekkür ederim. Bu kitabı hazırlarken sevgili oğlum Muhammed Avni Akbaş'ı ihmal ettiğim geçmişten kalan her an için şimdiden özür diliyorum. Çalışma biterken "Allah bes bâki heves!" dediğim bu son cümle ile de başladığım yere dönmüş oldum.

Arif AKBAŞ
İstanbul, 2024

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu XIX. yüzyıl Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya bakış açısının ne ve nasıl olduğu sorusuna yönelik doküman incelemesidir. Bu bağlamda, Rus oryantalizminin ve Rus oryantalistlerin Orta Doğu ve İslam ülkelerini çalışmalarında nasıl ele aldıkları sorusu çözümlenmeye çalışılmış ve böylece Rus oryantalizminin Orta Doğu yaklaşımının profili çıkarılmıştır. Ele alınan bu konunun kapsamı; Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun kavramsal çerçevesi, XIX. yüzyıl Rusya'sında Orta Doğu ve İslam ülkeleri incelemeleri, Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun ana sorunları olmak üzere üç bölüm halinde ele alınmıştır. Araştırma kapsamı sadece XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sorusu işesudur: XIX. yüzyıl Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya bakış açısı nedir?

Ünlü Rus Doğu bilimci Vasilij Vladimiroviç Barthold'un en önemli eserlerinden biri *Asya'nın Keşfi/ Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi* isimli adını taşımaktadır.¹ Bu eserinde V. V. Barthold, alışılmış şarkiyatçılığın iki başka/ değişik boyutta geliştiğini ifade etmiştir. Rus ekolü çoğunlukla Avrupa bakış açısına sahip olsa da kimi yönlerden özellikle Doğu araştırmalarının kurumsallaşması açısından bir nebze de olsa farklılaşmıştır. Bu çalışmada Rus Oryantalizmi'nin batılı bakış açısından farklılıklarının tarihsel temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Oryantalizmin belirli bir Rus şekli var mı, eğer varsa bu oryantalizmin tanımlayıcı özellikleri nelerdir? Bu çalışmada Rus oryantalist âlimlerin Rus oryantalizmi hakkında temelde öne sürdüğü argümanlara dair kısa bir genel bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma oryantalizmin belirli bir alanına, XIX. yüzyılda Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya bakışına odaklanmaktadır. Çalışmada, Rusların akademik hayatta sıklıkla kullandıkları "vostokovedenie" (kelimenin tam anlamıyla "doğu bilimi") adı altındaki oryantolojik çerçevede özellikle Müslüman Doğu'yu konu alan Arapça ve Farsça çalışmalarından, Türkoloji, Şarkiyat Tarihi, Arkeoloji, Antropoloji, Coğrafya ve Etnografya ile ilgili Orta Doğu çalışmalarından hareket edilmiştir.

Rus oryantalizm geleneği muhteva olarak son derece geniştir. Bu yüzden konunun tamamından ziyade çalışma 'XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu' başlığı ile sınırlandırılması uygun görülmüştür. Birinci bölümde, Rus oryantaliz-

1 Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Asya'nın Keşfi: Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar ve Ayşe Meral, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000), s. 5.

mi ve Orta Doğu konusunun kavramsal çerçevesi tartışılmaya çalışılmıştır. Rus oryantalizmindeki Doğu, Batı, Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Orta Doğu kavramlarının etimolojik kökeni ve konumlanışını ele aldıktan sonra söz konusu geleneğin Alman, Fransız, İngiliz, Amerikan ve Türk ekolüyle benzerlikleri ve farklılıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Emperyalist Rus oryantalist merkezlerinin ise 'Akademik, Askeri ve Misyonerlik Kurumları' üst başlığı altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde; XIX. yüzyıl Rusya'sında Orta Doğu ve İslam ülkeleri incelemelerine Kafkasya, Orta Asya ve Türkistan, Osmanlı ve Türkiyat, İran ve İranoloji, Afganistan, Arap ve Arabistik incelemeleri gibi alt başlıklarla değinilmiştir. Ayrıca ikinci bölümün sonunda XIX. yüzyıl Rus oryantalizminde Orta Doğu konusunda çalışma yapan bazı oryantalistler ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun temel sorunları ortaya konulmuştur. Üç bölümden oluşan akış ise döngüsel olarak sonuç bölümünde toparlanmıştır.

Bu araştırma, XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun sosyolojik yönden temel motivasyonlarını ve Rus bakış açısının altında yatan temel nedenlerin ortaya çıkarılması, Rus oryantalist söylemin çözümlenmesi, bilgi/ iktidar ilişkisinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Araştırmada, Türkiye'de yeni bir şekilde Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusu analiz edilirken Edward Said'in Avrupa oryantalizmini analiz ederken kullandığı; Michel Foucaultcu söylem/ iktidar ve bilgi arkeolojisi yöntemi ve Jacques Derridacı yapı sökücü metin okuma tekniğinin kullanılmasıyla bu minvalde orijinal/ özgün bir değer taşımaktadır. Bu yönüyle Türkiye'de konunun incelenmesine metodolojik yönden (klasik tasnif ve tanıtıcı biçimden farklı olması hasebiyle) ayrı bir bakış açısı getireceği düşünülebilir.

Araştırmanın bir diğer özgün değeri de özellikle Türkiye'de Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun sosyoloji metodolojisi kullanılarak ilk kez çalışılacak olmasıdır. Araştırmanın sonuçlarının uygulama alanına da (özellikle sosyoloji ve antropoloji alanlarına) katkıları olacaktır. Rus oryantalizmindeki Doğu, Batı, Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Orta Doğu kavramlarının etimolojik kökeni ve konumlanışının ele alınmasıyla söz konusu geleneğin Alman, Fransız, İngiliz, Amerikan ve Türk ekolüyle benzerliklerini ve farklılıklarına ışık tutmaya katkıları olacaktır. Araştırmanın Rus oryantalizmi konusunda farklı çalışmaların hazırlanmasına öncülük edebileceği varsayılabilir.

Araştırmanın en önemli bilimsel katkısı; sosyolojik çözümleme ve tarihsel toplumbilim metodundan yola çıkarak, Rusya'nın ırksal, ideolojik, emperyalist klişelerle birlikte, oryantalizm anlayışında Orta Doğu ve İslam ülkelerine bakış tarzının ne/ nasıl olduğu sorusuna yanıt aranması olmuştur. Bu araştırma, Rus

oryantalizminin Orta Doğu'ya bakışını anlamada sosyolojik doküman incelemesi metoduyla (Weberci versthende/ anlayıcı ve yorumlayıcı anlayış) izahının yapılması yönünden; Türkiye'deki literatüre hem yeni olması hasebiyle hem de kuramsal ve nitel olarak özgün bir çalışma ile katkı yapmış olacaktır. Bu kapsamda sosyolojik/ yorumlayıcı bir incelemenin [Doğu-Batı karşılaştırmaları] Türkiye'deki literatüre olumlu bir katkı sağlayacağı söylenebilir.

Rusya, geçmişte uzun bir dönem boyunca hem Avrupa hem de Asya arasında bulunmakla beraber her iki kıta arasında bir taraftan yayılmacılık siyasetiyle topraklarını genişletirken diğer taraftan da Doğu ve Batı bilgisini sistematik bir şekilde çoğaltmıştır. Ünlü Rus Doğu bilimci Barthold'un en önemli eserlerinden biri *Asya'nın Keşfi/ Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi* isimli çalışmasıdır. Barthold çalışmasında alışılmış oryantalizmin iki değişik boyutta sürüklenildiğini ifade etmiştir.² Rus ekolü çoğu yönden Avrupa bakış açısına sahip olsa da kimi yönlerden özellikle Doğu araştırmalarının kurumsallaşması açısından bir nebze de olsa farklılaşmıştır.

Rus oryantalizm geleneği muhteva olarak son derece geniştir. Bu nedenle konunun tamamından ziyade çalışmada XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu şeklinde sınırlandırılması uygun görülmüştür. Araştırmanın temel amacı Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun kavramsal çerçevesinin de tartışılmasıdır. Rus oryantalizmindeki Doğu, Batı, Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Orta Doğu kavramlarının etimolojik kökeni ve konumlanışı ele alındıktan sonra söz konusu geleneğin Alman, Fransız, İngiliz, Amerikan ve Türk ekolüyle benzerliklerini ve farklılıklarına ışık tutması hedeflenmiştir. Araştırmada ayrıca Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun temel sorunlarının ortaya konmasına gayret edilmiştir. Rusya'nın ırksal, ideolojik, emperyalist klişelerle birlikte, Orta Doğu ve İslam ülkelerine bakış tarzının ne olduğu sorusuna yanıt aranmıştır.

XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusundaki araştırmada sosyolojik çözümleme ve dokümantasyon metodu uygulanmıştır. Bu minvalde Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusundaki temel metinler taranmış ve ilgili olanların analizi yapılmıştır. Dokümantasyon metodu daha çok geçmişte yaşanmış sosyal olay ve olguların incelenmesinde sosyolojik araştırmalarda, monografilerde, karşılaştırmalı sosyolojik incelemelerde ve tarihsel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Büyük ölçüde dokümantasyon metodu, olmuş ve/ veya bitmiş vakaların araştırılmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda araştırmamızda nitel yöntem ve yorumlayıcı/ hermeneutik yaklaşım

2 Barthold, *age.*, (2000), s. 8.

3 E. W. Burgess, *Sosyolojik Araştırmanın Metotları*. İstanbul University Journal of Sociology, 2(4-5), 92-104. (2014).

benimsenmiştir. Bu yöntemin temsilcileri olarak sosyolojide özellikle Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert ve Max Weber gibi filozoflar gösterilmektedir.

Araştırmaya dair veriler toplanırken Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun izini taşıyan yazılı ve kayıtlı belgeler; kitaplar, tezler, dergiler, istatistikler, arşiv vesikaları, yıllıklar, mektuplar, dönemin fotoğrafları, resimler, makaleler vs. toplanıp değerlendirilmiştir. Burada konu kapsamı çok geniş olduğu için zaman XIX. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmada özellikle XIX. yüzyılda oryantalist çabanın tüm dünyada belirgin bir hale geldiği ve neredeyse kurumsallaşmasını tamamladığı olgusu dikkate alınmıştır.

Araştırmada, XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun sosyolojik yönden temel motivasyonları ve Rus bakış açısı altında yatan temel nedenlerin ortaya çıkarılması, Rus oryantalist söylemin çözülmesi, bilgi/ iktidar ilişkisinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırmada uygulanacak yöntemin daha önce Edward Said tarafından Avrupa oryantalizmine uygulanmış olması ve bu disiplinin eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesi, oryantalist klişe ve söylemlerden uzaklaşılmasını sağlayacaktır. Rus oryantalizminin klasik tasnif ve tanıtımından ziyade doğru bir yöntemle ve doğru bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Bu konuda Foucaultçu söylem/ iktidar ve bilgi arkeolojisi yöntemi ile Jacques Derridacı yapı sökücü metin okuma tekniğini Rus oryantalizmine uygulamak pratik olarak son derece faydalı olabilir. Böylece Rus oryantalizminin söylem, metinsellik, özne-nesne ilişkisi, hegemonya, bilgi, iktidar, tahakküm, kültür, dil, temsil biçimlerini Orta Doğu düzleminde kavramak ve anlamak daha belirgin bir hale gelebilecektir. Bu yöntemlerden faydalanmakla birlikte o dönemdeki Rusların Orta Doğu'ya bakış açısı incelenirken kendi millî bakış açımızı yansıtan yorumlar da konuya dâhil edilmiştir.

Bu araştırmanın konusu, XIX. yüzyıl Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya bakış açısının ne ve nasıl olduğu sorusuna yönelik doküman incelemesidir. Bu bağlamda, Rus oryantalizminin ve Rus oryantalistlerin Orta Doğu ve İslam ülkelerini çalışmalarında nasıl ele aldıkları sorusu çözümlenmeye çalışılmış ve böylece Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya yaklaşımının profili çıkarılmıştır. Ele alınan bu konunun kapsamı üç bölüme; Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun kavramsal çerçevesi, XIX. yüzyıl Rusya'sında Orta Doğu ve İslam ülkeleri incelemeleri, Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusunun ana sorunları şeklinde incelenmiştir. Araştırma kapsamı sadece XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu ise XIX. yüzyıl Rus oryantalizminin Orta Doğu'ya bakış açısı nedir, olmuştur.

Araştırmanın temel objesi/ malzemesi bilgi sağlamak üzere kullanılabilecek genel literatürün tümüdür. İlgili literatürü taramamız sonucunda bu konuda Türkiye'de yazılmış bazı araştırmaların olduğu bilgisine varılmıştır. Rus oryantalizmi, ilahiyat, tarih ve uluslararası ilişkiler boyutuyla kısmen incelenmiş, fakat

XIX. yüzyıl Rus oryantalizmi ve Orta Doğu konusuna değinilmemiştir. Rus oryantalizmi konusunda yazılan akademik çalışmaların büyük bir kısmı İngilizce ve Rusça dillerinde kaleme alınmıştır. Araştırmayla ilgili literatüre kısaca değinilecek olursa; Fransız oryantalist Gustave Dugat (1868), *XII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Avrupa Oryantalistlerinin Tarihi: Belin. Bèrèsine/ Histoire Des Orientalistes De L'europe Du Xiiè Au Xixe Siècle: Belin. Bèrèsine* isimli eseriyle ilk kez Avrupa minvalinde kapsamlı bir oryantalizm tarihi hazırlanmıştır. Çalışmada Rus oryantalistlere de kısmen değinilmiştir.⁴ Tarihçi Esad Fuad Tugay'ın (1948), *Rusya Tarihi I-Giriş*'nde Rus tarihi ve doğu bilimi çalışmalarına değinilmiştir.⁵ Yine aynı şekilde Sovyet Arap Araştırmaları Okulu'nun kurucularından İgnatıy Yulianoviç Kraçkovskiy'nin (1950), *Rusya'daki Arapça Tarih Üzerine Yazılar* (Oçerki po İstorii Russkoy Arabistiki) kitabında Rusya'daki Arapça tarih üzerine yazılan yazılar ve Kur'an tercümeleleri incelenmiştir.⁶ İ. Yu. Kraçkovskiy, *Arap Coğrafyası Edebiyatı Tarihi (İstoriya Arabskoy Geografiçeskoy Literaturı)* adlı bir diğer kitabında ise Müslüman coğrafyası tarihini ele almıştır.⁷

Rus oryantalizmi konusunda yazılmış en kapsamlı eserlerden biri; Barthold'un (2000) *Asyanın Keşfi/ Rusyada ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi; Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm* kitabıdır.⁸ Yazar, eserde konuyu kronolojik ve tarihsel bir zemine oturtmaktadır. Avrupa ve Rus oryantalizmini çok çeşitli boyutlarıyla ele almakta, bu iki ekol arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmasıyla yazar şarkiyatçılık mesleğinin bütün inceliklerini sergilemektedir. Yine bu nitelikli doğu bilgininin *Orta Asya; Tarih ve Uygarlık*⁹, *Orta Asya Türk Tarihi*¹⁰, *Türkistan Halkları Tarihi*¹¹, *Halife ve Sultan; İslam'da İk-*

4 Gustave Dugat, *Histoire Des Orientalistes De L'europe Du Xiiè Au Xixe Siècle: Belin. Bèrèsine...*, (Paris: Saraswati Press, 2012), s. 7.

5 Esad Fuad Tugay, *Rusya Tarihi I-Giriş*, (İstanbul: Yeni Fazilet Matbaası, 1948), s. 10.

6 İgnatıy Yulianoviç Kraçkovskiy, *Oçerki po İstorii Russkoy Arabistiki*, («Esquisse d'une histoire de l'arabistique russe», Moscou et Léningrad, 1950), s. 5.

7 İgnatıy Yulianoviç Kraçkovskiy, *İstoriya Arabskoy Geografiçeskoy Literaturı*, (Moscou et Léningrad, 1957), s. 8.

8 Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Asya'nın Keşfi: Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar ve Ayşe Meral, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000), s. 53.

9 Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), s. 6.

10 Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, çev. Hüseyin Dağ, (İstanbul: Divan Kitap, 2000), s. 11.

11 Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Türkistan Halkları Tarihi*, (Ankara: Astana Yayınları, 2018), s. 6.